

International Multidisciplinary
Research Journal

*Indian Streams
Research Journal*

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N.Jagtap

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Dr. T. Manichander

Mr. Dikonda Govardhan Krushanahari
Professor and Researcher ,
Rayat shikshan sanstha's, Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur.

International Advisory Board

Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, IasiMore

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yallickar Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotiya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

चलनवाढ व मंदीत चलन विषयक धोरण

प्रा.डॉ.एस.एल.पाटील

सहयोगी प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, सांगोला महाविद्यालय, सांगोला.
जि. सोलापूर.

प्रस्तावना—

चलनविषयक धोरणाची अंमलबजावणी करण्यासाठी ज्या साधनांचा वापर केला जातो त्यांना चलनधोरणाची साधने किंवा हत्यारे या नावाने ओळखले जाते. त्यांचे वर्गीकरण दोन पद्धतीने केले जाते

अ. संख्यात्मक साधने

ब. गुणात्मक साधने

ही साधने प्रत्येक देशात वेगवेगळ्या पद्धतीने वापरली जातात. या साधनांच्यामुळे अर्थव्यवस्थेतील पैशाचा एकूण पुरवठा बदलला जातो म्हणजे कधी पैसा वाढवला जातो तर कधी कमी केला जातो. आणि नियोजित उद्दिष्ट्ये साध्य केली जातात. संख्यात्मक साधनाद्वारे एकूण अर्थव्यवस्थेतील प्रत्यक्ष चलनसंख्येवर परिणाम केला जातो. या उलट गुणात्मक किंवा निवडक साधनाद्वारे अप्रत्यक्षरित्या चलनसंख्येवर परिणाम केला जातो विशेष म्हणजे त्याचा सार्वत्रिक परिणाम अपेक्षित नसून स्थानिक परिणाम विचारात घेतला जातो म्हणजे अर्थव्यवस्थेच्या ज्या भागात अथवा क्षेत्रात प्रश्न निर्माण झाला आहे त्यापुरताच त्यांचा वापर केला जातो. अलिकडच्या काळात सर्वच देशात एकूण अर्थव्यवस्था विस्कळीत होऊ नये म्हणून संख्यात्मक साधनेही गुणात्मक पद्धतीने वापरली जातात आणि आधिकाधिक गुणात्मक साधनांचा वापर उद्दिष्टपूर्तीसाठी केला जातो. संख्यात्मक आणि गुणात्मक पद्धतीमध्ये पुढील प्रमाणे विविध हत्यारांचा पैशाचा पुरवठा किंवा पदनियंत्रणासाठी वापर होतो.

चलन विषयक धोरणाची साधने

1) संख्यात्मक साधने	2) गुणात्मक साधने
अ. बँकरेट धोरण	अ. कर्ज व तारण यांचा गाळा ठरविणे
ब. खुल्या बाजारातील व्यवहार	ब. ग्राहक कर्जाचे नियमन
क. रोख शिल्लक प्रमाण	क. कर्जाची रेशनिंग
	ड. नैतिक समजावणी
	इ. प्रत्यक्ष कारवाई

मध्यवर्ती बँकेच्या कार्यपद्धतीचे एक शास्त्र बनले आहे. मध्यवर्ती बँक आपल्या चलन विषयक धोरणाद्वारे आर्थिक विकास साध्य करते. म्हणून तिची कार्यपद्धती ही एक कला बनलेली आहे. देशाची आर्थिक उद्विष्टे आणि चलनविषयक धोरणाची उद्दिष्ट्ये यांच्यामध्ये फारच जवळचा संबंध असतो. मध्यवर्ती बँक चलन विषयक धोरणाची उद्दिष्ट्ये साध्य करण्यासाठी वर स्पष्ट केलेली साधने विशिष्ट पद्धतीने वापरते. म्हणजे विशिष्ट साधनाचा वापर करते. एखादा डॉक्टर ज्या प्रमाणे रोग्याच्या रोगाची लक्षणे पाहून औषधोपचार करतो त्याप्रमाणे मध्यवर्ती बँक चलन धोरण साधने वापरते आणि आवश्यक तो परिणाम साध्य करते.

साधरणपणे तेजीच्या काळात वाढयात्या किमतीला आळा घालण्यासाठी पैशाचा पुरवठा कमी करावा लागतो, यावेळी महागपैशाचे धोरण आवलंबले जाते, त्यानुसार बँक रेट वाढवला जातो. खुल्या बाजारात कर्ज रोखे विकले जातात आणि रोख राखीव निधी प्रमाण वाढविले जाते. तसेच तारण गाळा कमी करणे, ग्राहक कर्जाचे हप्ते विस्कळीत करणे, कर्जावर मर्यादा घालणे आणि प्रत्यक्ष

कृती द्वारे पैसा प्रमाण कमी करून मागणीत घट घडवून किंमतपातळी कमी केली जाते. याउलट धोरण मंदीच्या काळात स्वीकारले जाते. म्हणजे स्वस्त पैसा धोरण वापरले जाते. पैसा वापरण्याचा खर्च कमी केला जातो. अर्थात यामध्ये बँकरेट राखीव निधी प्रमाण वाढविले जाते. खुल्या बाजारात रोखे खरेदी केली जातात. तारणाचा गाळा वाढवितात, ग्राहक कर्ज सोयीस्कर करणे कर्ज मर्यादा उठविणे, नैतिक प्रबोधन करणे आणि प्रत्यक्ष कारवाई लांबविणे इत्यादी. थोडक्यात संख्यात्मक आणि गुणात्मक साधनांचा वापर पैशाचा पुरवठा कमी जास्त करण्यासाठी केला जातो. व त्याद्वारे आवश्यक ती उद्दिष्ट्ये साध्य केली जातात.

साधारणपणे अर्थव्यवस्थेच्या विकासासाठी हेतूपुस्सररित्या पैशाच्या पुरवठ्यात बदल करण्यासाठी ही साधने वापरतात. आणि जेव्हा तेजी मंदी सारखी संकटे पुढे येतात त्यावेळी त्यांच्या दुष्परिणामातून बाहेर पडण्यासाठी या साधनांचा वापर मध्यवर्ती बँक चलन विषयक धोरणानुसार करते.

चलनवाढ व मंदीत चलन विषयक धोरणाचा वापर :-

अर्थव्यवस्थेत तेजी आणि मंदी द्वारे नेहमी आर्थिक चढउतार होत असतात, त्याचे आर्थिक विकासावर आणि आर्थिक स्थैर्यावर प्रतिकूल परिणाम होत राहतात. तेजी किंवा चलनवाढ ही मोठया प्रमाणावरील पैशाच्या पुरवठ्यातून निर्माण होते. चलनवाढीला अतिरिक्त पतपुरवठा जबाबदार असतो. असा पतपुरवठा व्यापारी बँकेच्या पतनिर्मिती कार्यातून होत असतो त्यामुळे पतनियंत्रण आवश्यक ठरते. याउलट मंदीमध्ये प्रभावी मागणीची कमतरता

निर्माण होवून अनेक आर्थिक सामाजिक प्रश्न निर्माण होतात. मंदीत पतपुरवठ्याची कमतरता भासते. याला व्यापारी बँकाची कमी पतनिर्मिती करणे ही कृती जबाबदार असते. म्हणून मध्यवर्ती बँकेस पतनियंत्रण करून हे प्रश्न सोडवावे लागतात. चलनवाढ आणि मंदीत चलधोरणाची साधने मध्यवर्ती बँक अशा पध्दतीने वापरते की जेणे करून आवश्यक तितका पतपुरवठा अर्थव्यवस्थेला होत राहिल. चलनवाढ व मंदीत प्रत्यक्ष चलन धोरणाच्या साधनांचा कसा वापर केला जातो तो पुढील प्रमाणे स्पष्ट केलेला आहे.

1) संख्यात्मक साधने

अ) बँक रेट धोरण

व्यापारी बँकाना ज्या व्याजदराने मध्यवर्ती बँक कर्ज देते त्या दराला बँक दर असे म्हणतात. व्यापारी बँकाच्या हुंड्या, वचनचिठ्या विनिमय पत्रे इत्यादी. वठवणूक आणि पुनरवठणूक करून अल्पकालीन कर्ज पुरवठा मध्यवर्ती बँकेकडून होत असतो. या सुविधेमुळे व्यापारी बँकांना पतपुरवठा वाढविण्यास मदत होते. बँक दर हे एक साधन म्हणून मध्यवर्ती बँकेस वापरता येते.

चलन वाढीत पतपुरवठा वाढलेला असतो अशा वेळी मध्यवर्ती बँक दरात वाढ करते. बँक दर वाढल्याने व्यापारी बँकांना मध्यवर्ती बँकेची कर्जे महाग बनतात. व्यापारी बँकाही पुढे आपली कर्जे वाढीव व्याजदराने देतात. ती गुंतवणूक दारांना खर्चिक असल्याने त्यांच्याकडून कर्जाची मागणी घटते अर्थात यामुळे व्यापारी बँकांची पतनिर्मिती कमी होते आणि बाजार पेठेत भाववाढ रोखण्यास मदत होते.

मंदीत पैशाचा पुरवठा कमी झालेला असतो त्यासाठी व्यापारी बँकांना पतनिर्मिती वाढविणे आवश्यक असते, म्हणून मध्यवर्ती बँक आपल्या बँक दरात कपात करते. बँक दर कमी झाल्याने व्यापारी बँकांना कर्जे स्वस्त होतात, त्यांच्याकडून अधिक पतनिर्मिती होते. गुंतवणूक दाराकडून स्वस्त पध्दतीच्या कर्जाची मागणी वाढते आणि अर्थव्यवस्थेत पैशाचा पुरवठा वाढून घटलेली मागणी वाढते व मंदीसदृश्य परिस्थिती कमी होण्यास मदत होते.

पैशाचा पुरवठा कमी अधिक करण्यासाठी बँकदर हे साधन प्रभावी वाटत असले तरी प्रत्यक्षात त्याचा वापर करताना अनेक अडचणी अथवा मर्यादा जाणवतात. बँकदराच्या प्रभावी वापरासाठी नाणेबाजार संघटीत असणे, व्यापारी बँकांचे सहकार्य, अर्थव्यवस्थेची लवचिकता असणे इ. गोष्टी आवश्यक ठरतात.

ब) खुल्या बाजारातील कर्जरोख्यांची खरेदी विक्री

अर्थव्यवस्थेतील पैशाचा पुरवठा बदलण्याचे प्रभावी साधन म्हणून ह्या साधनाला ओळखले जाते. मध्यवर्ती बँक सरकारी कर्जरोख्यांची खरेदी विक्री आवश्यकतेनुसार खुल्या बाजार माध्यमाद्वारे करते आणि पैशाचा पुरवठा बदलते अर्थात यामुळे व्यापारी बँकांच्या पतनिर्मितीवरही परिणाम घडून येतो. बँकदर या साधनाचा परिणाम अप्रत्यक्ष आणि फार उशीराने जाणवतो परंतु कर्जरोख्यांच्या खरेदी विक्री धोरणाचा परिणाम प्रत्यक्ष व तात्काळ जाणवतो. म्हणून बँकदर धोरणाच्या मदतीस मध्यवर्ती बँकेकडून या साधनाचा वापर चलनवाढ आणि मंदीत एक उपाययोजना म्हणून केला जातो.

चलनवाढीत पैशाचा पुरवठा कमी करण्यासाठी मध्यवर्ती बँक खुल्या बाजारात आकर्षक व्याजदराने कर्जरोख्यांची विक्री करते. बँका आणि वित्तीय संस्था या कर्जरोख्यांची खरेदी करतात, तसेच ठेवीदार आपल्या ठेवी बँकेकडून जमा होतो. व्यापारी बँकांची पतनिर्मिती कमी होते. खुल्या बाजारातील या कर्जराख्यांच्या विक्रीमुळे

पैशाचा पुरवठा प्रत्यक्षपणे आणि तात्काळ मध्यवर्ती बँकेकडे जमा होत असल्याने चलनवाढ रोखण्यास मदत होते.

मंदीच्या काळात मध्यवर्ती बँक खुल्या बाजारात कर्जरोख्यांच्या खरेदी धोरणाचा अवलंब करते. यामुळे जनता, बँका आणि वित्तीय संस्थाना रोख पैशाची प्राप्ती होते. पूर्वी त्यांनी खरेदी केलेले कर्जरोखे मध्यवर्ती बँक परत घेवून त्यांना रोख पैसा दिल्याने अर्थव्यवस्थेत पैशाचा पुरवठा वाढतो. व्यापारी बँकाकडे रोखता वाढवल्याने त्या जादा पतनिर्मिती करतात. पैशाचा पुरवठा वाढल्याने मागणी वाढवण्यास मदत होऊन मंदी कमी होण्यास मदत होते. खुल्या बाजारातील कर्ज रोख्यांच्या खरेदी विक्रीच्या प्रभावी कार्यास देशात सुसंघटीत रोखे बाजार असणे आवश्यक असते.

क) राखीव निधी प्रमाण :-

देशातील सर्व व्यापारी बँकांना कायदयाने आपल्याकडे जमा होणाऱ्या एकूण ठेवीपैकी कांही रक्कम मध्यवर्ती बँकेकडे जमा करावी लागते, यालाच राखीव निधी प्रमाण म्हणतात. याला रोख राखीव निधी (Cash Reserve Ratio -CRR) या नावानेही ओळखतात. साधारणपणे किमान तीन ते जास्तीत 15 टक्क्यांपर्यंत हा निधी असावा असे संकेत मानला जातो. या निधीप्रमाण बदल करून मध्यवर्ती बँक अर्थव्यवस्थेतील आर्थिक चढउतारास कारणीभूत ठरणारा पैशाचा पुरवठा कमी अधिक करू शकते. प्रामुख्याने व्यापारी बँकांची पतनिर्मिती प्रत्यक्षपणे कमी अधिक करण्याचे हे एक प्रभावी साधन मानले जाते. चलनवाढीच्या काळात पैशाचा पुरवठा अर्थात व्यापारी बँकांची पतनिर्मिती कमी करावी लागते मध्यवर्ती बँक अशावेळी रोख राखीव निधीप्रमाणात वाढ करते, अर्थात व्यापारी बँकांना त्याला प्रतिसाद द्यावा लागतो त्यांच्याकडील रोखीचे प्रमाण कमी होऊन पतनिर्मिती कमी होते आणि परिचलनातील पैशाचा पुरवठाही कमी होऊन भाववाढ कमी होण्यास मदत होते.

मंदीत भाववाढ झाली पाहिजे असे वातावरण आवश्यक असते. त्यासाठी परिचलनातील पैशाचा पुरवठा वाढविणे आवश्यक असते. अशावेळी व्यापारी बँकांनी पतनिर्मिती अधिक करणे गरजेचे असते. त्यासाठी त्यांच्याकडील रोखता वाढवावी लागते, म्हणून मध्यवर्ती बँक रोखराखीव निधी प्रमाणात (CPR) घट करते. CPR घटल्याने बँकांची रोखता वाढून त्या अधिक पतनिर्मिती करतात आणि त्यामुळे पैशाचा पुरवठा वाढून मागणी विस्तारते व अपेक्षित परिणाम साध्य होतो.

रोख राखीव निधी (CPR) हे मध्यवर्ती बँकेच्या हातातील पतनियंत्रणाचे एक प्रभावी साधन म्हणून ओळखले जाते. त्याच्या वापराने प्रत्यक्ष परिणाम दिसून येतात. भारतीय अर्थव्यवस्थेत RBI ने CRR मध्ये अर्धाटक्क्याने केलेल्या बदलाने 25 हजार कोटी रूपये इतका रोख पैशाच्या पुरवठ्यावर परिणाम होतो आणि त्याच्या कितीतरी अधिक प्रमाणात पतनिर्मितीवर परिणाम घडून येतो. मात्र हा बदल वारंवार करता येत नाही तसेच कर्जमागणी, बँकाकडील अतिरिक्त शिल्लक यावर ह्या साधनाची परिणामकारकता अवलंबून असते.

आधुनिक काळात काही देशात चलन विषयक धोरणाची ही संख्यात्मक साधने कांही वेळा सोईच्या दृष्टीने गुणात्मक पध्दतीनेही वापरली जातात म्हणजे अर्थव्यवस्थेच्या ज्या भागात प्रश्न निर्माण झाले आहेत त्याच ठिकाणी ती वापरली जातात. संपूर्ण अर्थव्यवस्था विरकळीत होण्याचे यामुळे टाकले जाते.

2) गुणात्मक साधने :-**अ) कर्ज व तारण यांचा गाळा ठरविणे**

व्यापारी बँका तारणावर कर्ज देतात. तारणाचे मूल्य व कर्जाची रक्कम यामधील तफावतीस 'गाळा' असे म्हणतात. सुरक्षिततेच्या दृष्टीने तारणाच्या बरोबरीने कर्ज दिले जात नाही. कर्ज व तारण यामधील गाळा कमी असल्यास म्हणजे अंतर कमी असल्यास जास्त कर्ज देता येते. आणि गाळा जास्त म्हणजे अंतर जास्त असल्यास कमी कर्ज दिले जाते. तेंव्हा तारणावरील गाळ्याचे प्रमाण किती आहे या नुसार संबंधित वस्तूच्या किंमतीवर परिणाम होत असतो. अशा वेळी या साधनाचा वापर करून त्या वस्तूचे दर कमी अधिक केले जातात.

चलनवाढ किंवा भाववाढीत वस्तूच्या किंमत वाढीचा परिणाम असतो. ठराविक वस्तूच्या किंमत वाढीस व्यापारी बँकाची पतनिर्मिती म्हणजे कर्ज धोरणा जबाबदार असते. अशावेळी व्यापारी बँकानी ज्या वस्तूंना तारणावर अधिक कर्ज दिली आहेत त्यांची साठेबाजी व्यापारी वर्गाकडून होऊन किंमत वाढीला चालना मिळत असते. अशा वेळी मध्यवर्ती बँक किंमत वाढणाऱ्या वस्तूच्या तारणावरील कर्जाचा गाळा अथवा अंतर वाढवते परिणामी व्यापारी बँका तारणावर कमी कर्ज देतात. कमी कर्ज दिल्याने साठेबाजीस मर्यादा बसून त्या वस्तूच्या किंमती कमी होतात आणि एकूण भाववाढ रोखण्यास मदत होते.

मंदीच्या काळात या उलट धोरण स्वीकारले जाते. कर्ज व तारण यांच्यातील अंतर कमी करून अधिक कर्ज व्यापारी बँकाच्या कडून दिले जाण्याची व्यवस्था केली जाते. अर्थात त्या वस्तूचे दर वाढण्यास मदत होते.

ब) ग्राहक कर्जाचे नियमन

उपभोग्य वस्तूंच्या खरेदीसाठी व्यापारी बँका मोठ्या प्रमाणावर कर्ज देतात प्रामुख्याने ही कर्जे हप्ते पध्दतीने दिली जातात ग्राहकांना ही कर्जे सोयीस्कर असल्याने उपभोग्य वस्तूंच्या मागणीत वाढ होऊन त्यांच्या किंमती वाढतात. उपभोग्य कर्जे सोयीस्कर नसल्यास मागणी वाढत नाही गुणात्मकदृष्ट्या या साधनाचा वापर मध्यवर्ती बँक पतनिर्मिती कार्यावर परिणाम घडवून आणण्यासाठी करते.

चलनवाढीच्या काळात उपभोग्य कर्जे त्यांचे हप्ते कमी करून गैरसोयीची केली जातात त्यामुळे अनेक लोक आपली कर्जाची मागणी कमी करतात त्यामुळे व्यापारी बँकांना पतनिर्मिती अधिक करता येत नाही संबंधित वस्तूंचे भाव कमी होण्यास मदत होते. याऊलट मंदीच्या काळात उपभोग्य कर्ज अधिक सोयीस्कर केले जाते, सुलभ केले जाते, त्याचे हप्ते वाढविले जातात. अनेकांना ते सोयीचे झाल्याने व्यापारी बँकाकडे कर्ज मागणी वाढते, पतनिर्मिती अधिक होते. बाजारपेठेत त्या वस्तूंचे भाव वाढण्यास मदत होते.

क) कर्जाचे रेशनिंग

कर्ज प्रमाणावर मर्यादा म्हणजेच कर्जाचे रेशनिंग होय. ठराविक प्रमाणात कर्ज देण्याचे बंधन मध्यवर्ती बँकेकडून ठरवून दिले जाते. प्रमाण ठरविल्याने अतिरिक्त कर्ज पुरवठा कमी होण्यास मदत होते.

चलनवाढीच्या काळात कर्ज मर्यादा घातली जाते म्हणजे विशिष्ट प्रमाणात कर्ज निश्चिती केली जाते. मुख्यतः या धोरणानुसार अशा काळात पूर्वीपेक्षा कमी कर्ज देण्याचे बंधन घातले जाते. या प्रकारे रेशनिंग होत असल्याने पैशाचा पुरवठा कमी होऊन भाववाढ रोखली जाते मंदीच्या काळात पैशाचा पुरवठा वाढविण्यासाठी कर्ज

रेशनिंग धोरण बंद केले जाते अथवा कर्ज मर्यादा वाढविली जाते, वाढत्या कर्ज मर्यादेमुळे परिचलनात पैसा वाढतो, मागणी वाढते आणि मंदी कमी होण्यास मदत होते.

ड) नैतिक समजावणी

मौद्रिक सत्तेची अधिकारी या नात्याने मध्यवर्ती बँक देशातील बँकांना पतपुरवठ्याचे धोरण काय असावे त्यामध्ये व्यापारी बँकाची भूमिका काय असते ते विशिष्ट पध्दतीने आणि विविध मार्गाने सांगत असते. या पध्दतीलाच नैतिक समजावणी म्हणतात. बँकाची बँक या नात्याने मध्यवर्ती बँक हे कार्य करते. सर्व बँक हे कार्य करते. सर्व सर्व बँका या नैतिक प्रबोधनाचे पालन करत असल्याने अपेक्षित परिणाम साधला जातो असे मानले जाते.

चलन वाढीत व्यापारी बँकानी पतनिर्मिती कमी करावी असे आवाहन मध्यवर्ती बँकेकडून केले जाते तर मंदीत पतनिर्मिती अधिक करावी असे सांगितले जाते. यासाठी सभा, बैठका, मोळावे, पत्रके, बातमीपत्रे इ. मार्गांचा अवलंब केला जातो. व्यापारी बँकांचे पतनिर्मितीचे कार्य देशातील चलनवाढ आणि मंदी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षपणे जबाबदार ठरत असते म्हणून पतधोरण समजावून सांगणे अत्यावश्यक ठरते. नफा हा व्यापारी बँकांच्या केंद्रस्थानी असल्याने त्या नुसार पतनिर्मिती होत असते. म्हणून मध्यवर्ती बँक पतधोरण नैतिक पातळीवरून बँकांना समजावून सांगते.

इ) प्रत्यक्ष कारवाई

मध्यवर्ती बँकेचे पतधोरणातील निर्णय ज्या बँका आणि वित्तीय संस्था मानत नाहीत त्यांच्यावर अंतिमतः जी कायदेशीर कारवाई केली जाते त्यालाच प्रत्यक्ष कारवाई म्हणतात. चलनवाढ रोखणे व मंदीचा प्रभाव कमी करण्यासाठी अनेक मार्गांचा मध्यवर्ती बँकने वापर केलेला असतो. पण ज्या संस्था त्या आदेशांचे पालन करीत नाहीत त्यांना कर्ज व देणे, त्यांचा परवाना काढून घेणे इ. मार्ग वापरून मध्यवर्ती बँक कारवाई करते. या ठिकाणी मध्यवर्ती बँक अंतिम पावले उचलते. त्यामुळे व्यापारी बँका असे आदेश देते.

REFERENCE:

1. Adrian, Tobias and Hyun Shin (2009) "Money, Liquidity and Monetary Policy," American Economic Review, Vol 99, No. 2: 600-605
2. Adrian, Tobias and Hyun Shin (2010). "Financial Intermediation and Monetary Economics." FRB New York Staff Report 398. (Revised May)
3. Adrian, Tobias, Emanuel Moench and Hyun S. Shin, "Macro Risk Premiums and Intermediary Balance Sheet Quantities," Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 428.
4. Ait-Sahalia, Yacine, Jochen Adnritzky, Andreas Jobst, Sylwia Nowak and Natalia Tamirisa. (2010). "Market Response to Policy Initiatives During the Global Financial Crisis," NBER Working Paper 15809, March.
5. Akerlof, George A. (1970). "The Market for 'Lemons': Quality, Uncertainty and the Market Mechanism," Quarterly Journal of Economics, vol. 84 (August), pp. 488-500.
6. Akerlof, George A., William T. Dickens, George L.

Perry, Robert J. Gordon, and N. Gregory Mankiw (1996). "The Macroeconomics of Low Inflation," *Brookings Papers on Economic*

7. *Activity*, vol. 1996 (no. 1), pp. 1-59.

8. Alesina, Alberto, and Lawrence H. Summers (1993). "Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence," *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 25 (May), pp. 151-62.

9. Anderson, Palle, and David Gruen (1995). "Macroeconomic Policies and Growth," in Palle Anderson, Jacqueline Dwyer, and David Gruen, eds., *Productivity and Growth: Proceedings of a*

10. *Conference held at the H.C. Coombs Centre for Financial Studies, Kirribilli, Australia, July 10- 11. Sydney: Reserve Bank of Australia*, pp. 279-319.

11. Baba, Naohiko and Frank Packer (2009). "From Turmoil to Crisis: Dislocations in the FX Swap Market Before and After the Failure of Lehman Brothers," *Bank for International Settlements*

12. *Working Paper No. 285, July. Journal of International Money and Finance*, forthcoming.

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal

For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.org